

ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ АСАРЛАРИДА ЁШЛАРНИ ВАТАНПАРВАРЛИК РУҲИДА ТАРБИЯЛАШНИНГ ДОЛЗАРБЛИГИ

Лапасов Муҳаммадсодиқ Акрамжон ўғли

Ўзбекистон халқаро ислом академияси

Исломишунослик йўналиши талабаси

Энг қадимги даврлардан буён ёш авлодни мустақил ҳаётга тайёрлаш борасидаги муаммолар жамиятнинг энг илғор кишилари, олимлар, буюк алломалар ва донишмандларни қизиқтириб келган. Шарқ мутафаккирлари Имом Ал-Бухорий, Абу Наср Форобий, Абдурахмон Жомий, Абу Райхон Беруний, Абу Али Ибн Сино, Юсуф Хос Ҳожиб, Кайковус ва XIII-XIX асрларда Амир Темур, Алишер Навоий, Аҳмад Дониш, Абдурауф Фитрат, Абдулла Авлоний каби мутафаккирлар ўз асарларида баркамол авлод тарбиясига доир муҳим фикрлар баён этганлар. Мутафаккирларнинг оилада бола тарбияси, одоб-ахлоқ ва ёшларни ҳаётга тайёрлаш борасидаги қимматли фикрлари ҳозирги давр учун ҳам катта аҳамиятга эга. Қадимда бола тарбияси ва камолотида оиланинг роли катта бўлган. Айниқса ота-она ва яқин кишиларнинг боланинг жасур, мард, ақлли ва ахлоқий камолоти учун алоҳида эътибор берилган. Улар боланинг ривожланишида ҳалоллик, поклик, мардлик, жасурлик, меҳрибонлик, ҳақгўйлик ва меҳнатсеварлик каби қатор фазилатларни ўргатганлар.

Аждодларимиз ўғилларини ҳаётга тайёрлашга муҳим масъулият билан қараганлар. Айниқса, ўғил болаларни ёшлигидан бошлаб жасур, чاقқон, ботир, эпчил қилиб тарбиялаб, отда чопиш, сувда сузиш, кураш, қиличбозлик, камондан отиш каби хунарларни ўргатишга алоҳида эътибор берганлар. Буларни азалдан бизгача етиб келган ота-бобаларимиз мақоллардан ва ҳикматли сўзлардан, дostonларида ҳам кўришимиз мумкин. Қадимги даврларда ҳам ўғил бола тарбиясига жиддий эътибор берилган. Халқ оғзаки ижодида яхши ва ёмон ўғил фазилатларини қиёслаб, ёмонликдан йироқ бўлишга ундайди. Масалан, ”Яхши бола ёғ келтирар, ёмон бола доғ келтирар”, “Яхши ўғил боғ қилур, ёмон ўғил доғ қилур”, “Яхши фарзанд ота-она чироғи, ёмон фарзанд ота-онанинг доғи”, ”Яхши бола-отага қувват, ёмон бола-отага уқубат”, “Яхши ўғилдан раҳмат етар, ёмон ўғилдан лаънат етар”, “Қобил ўғил отга миндирар, ноқобил ўғил отдан индирар” каби мақоллар кўплаб келтирилган. Бошқа кўп мақолларда эса жасурлик, ботирлик, ҳақгўйлик, мардлик таърифланади. Масалан, “Арслоннинг оғзидан ов олинмас” мақолида ҳеч қандай куч арслоннинг оғзидаги овни ололмаслиги ҳақида фикр билдирилган. Ота-боболар бу мақол билан фарзандларига “Сен ҳам арслондек қурқмас, ботир бўл, олгин-у олдирма!” деб уқтирганлар. Фарзандларимизни феъл-атвори, юриш-туриши, хатти-ҳаракати, қилиқлари, ота-онага ва бошқаларга тегадиган фойдаси ҳамда зиёни ҳар томонлама ифода этилади. Ўғил бола чидамли, матонатли бўлиши, арзимаган нарсадан кўрқиб, йиғлаб юрмаслиги, етук, ҳар жихатдан муносиб, тартибли, ахлоқли, доно бўлмоғи керак. Ҳозирги кунгача оталар фарзандларини меҳнатга ўргатиб, меҳнатсевар қилиб тарбиялаган, уларни аяб ўтирмай, меҳнат машаққатларига чидайдиган, кўникадиган

қилиб вояга етказган. “Отали ўғил-эғали қўл”, “Отали ўғил-хўжали қўл” деган мақоллар шу аснода келиб чиққан. Оталар фарзандларини, айниқса ўғил болаларни афсоналар, эртақлар, ҳикоялар, достонлардаги қаҳрамонларнинг мардлиги, жасурлиги мисолида уларга ўхшаган мард бўлишига ўргатган. Миллий “Алпомиш” достонида ватанпарварлик, қаҳрамонлик, мардлик, дўстлик ва севги, ростгўйлик ва тўғрилиқ ҳақидаги ғоялар етакчилик қилади. Унда чавондозлик, мерганлик, кураш ва бошқа спорт турлари негизида жанговарлик, матонат, жасурлик, маънавий ва жисмоний комиллик билан боғлиқ тарбия шакли ўз аксини топади. Алпомишнинг етти ёшдан оғир ёйни кўтариб, мерганлик билан отиши боланинг кичкина вақтидан чиниққанлигидан, жисмоний тарбия берилганлигидан далолат беради. Қадимдан ёшлар ўзининг топқирлиги, жасурлиги, ботирлигини эл-юрт олдида синовдан ўтказиш асосида мустақил ҳаётга тайёрлигини намойиш этганлар. Диний манбаларда ўғил бола тарбияси мазмуни қуйидагилардан иборат эканлиги таъкидланади: - меҳнатсеварлик, имон-эътиқод, меҳр-шафқат, ватанпарварлик, маънавий ва жисмоний соғломлик, тозаллик, дунёқараш кенглиги, ширин сўзлик, уддабуронлик, касбий маҳоратлилиқ, сабр-тоқатлилиқ, ботирлик, жисмонан бақувватлилиқ, фикр софлиги, имонлилиқ, хурмат-эътиборлилиқ, меҳрибонлилиқ, қаноатлилиқ, ота-онага, катталарга нисбатан хурмат-иззатда бўлиш, яхшилиқ, касбий малака ва б.қ. Ўрта асрнинг машҳур мутафаккири, илм ва фалсафанинг ривожига катта ҳисса қўшган олим Абу Наср Форобийнинг фикрича, инсон танаси, мияси, сезги органлари туғилишдан мавжуд, лекин ақлий билими, маънавияти, руҳи, интеллектуал ва ахлоқий хислатлари, характери, дини, урф-одатлари, маълумоти бошқа ташқи муҳит, бошқа инсонлар ва шу қабилар билан мулоқотда вужудга келади, инсон ўз фаолияти ёрдамида уларни эгаллайди, уларга эришади. Унинг ақли, фикри, руҳий юксалишининг энг етук маҳсули бўлади. Инсон ўз билимларини, ақлини ривожлантириб, сўнгида мавжудотнинг ибтидоси, бошланиши ҳақидаги илмга бориб етади. Форобий “Бахт-саодатга эришув” ва “Ақл тўғрисида”ги рисоаларида ёшларнинг касб-ҳунарга қизиқиши ва билимли бўлишида муаллимнинг ҳам ўрни катта эканлигини ёзиб қолдирган. У “Ҳар бир инсон, ўз табиати билан шундай тузилганки, у яшаш ва олий даражадаги етукликка эришмоқ учун кўп нарсаларга муҳтож бўлади, у бир ўзи бундай нарсаларни қўлга кирита олмайди, уларга эга бўлиш учун инсонлар жамоасига эҳтиёж туғилади. Шу сабабли, яшаш учун зарур бўлган, кишиларни бир-бирларига етказиб берувчи ва уларга ёрдамлашувчи кўп кишиларнинг бирлашуви орқалигина одам ўз табиати бўйича интилган етукликка эришуви мумкин”, - дейди Ўрта асрнинг буюк файласуфи, олим Абу Райхон Берунийнинг асарларида ҳам ўсмир йигитларга оид одоб-ахлоқ хусусида фикр юритилади. Беруний ўзининг “Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар”, “Ҳиндистон” номли асарларида инсон камолоти, сабр-тоқат, ақл-идрок каби тушунчаларга таъриф берган. Инсон энг аввало юриш-туришини тузатиши, одоб-ахлоқли ва маданиятли бўлиши ҳаётда муҳим эканлигини уқдиради. “Яхшилиқ хислатлари, - дейди Беруний, таквадорлик, тўғрилиқ, ўзини сақлаш, диндорлик, инсоний камтарлик, латофат, собитқадамлик, эҳтиёткорлик, сахийлик, мулойимлик,

сиёсат ва бошқариш ишларида билимдонлик, тадбиркорлик, тўғри тахмин қила билиш ва булардан бошқа ақлга сиғмайдиган, киши баён этиб тугата олмайдиган (яхши) сифатлардан иборатдир” Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, ватанпарвар йигитларни тарбиялашда шарқ мутафаккирларнинг асарларининг долзарблиги кўриниб турибди, айнан ватанпарвар руҳидаги тарбия масалаларини четдан эмас ўзимизнинг буюк мутафаккирларни асарларини таълим жараёнига кенг тадбиқ этиб боришимиз мақсадга мувофиқдир. Таълим жараёнида миллий эртақлар, мақоллар, дастонлар ва асарларини ўрганиб ҳар бирига алоҳида ўқув қўлланмалар, дарсликлар яратишини ҳам таъминлаб боришимиз лозим. Дарсдан кейинги машғулотларда ҳам мутафаккирларимизни угит-насиҳатлари асосидаги тугарақларни ташкил этишимиз бугунги ёшларимиз учун зарурдир.